

Literature Research Quarterly

Vol. 12, No. 3,

Fall 2024

pp. 127-153

Original Article

The Influence of the Persian on the Balochi Poems of Mawlavi Abdollah Rawanbod

Mohammad Akbar Dehani*

Assistant professor of Persian language and literature at the Velayat University, Iranshahr

Received date: 26.07.2024

Accepted date: 16.11.2024

Abstract

Balochi and Farsi are branches of the family of Iranian languages that have been in the Iranian plateau and in the neighborhood with each other which have had so much interaction throughout history. One of the functions of comparative literature is to investigate the effectiveness and influence between the literature of different languages. Considering the cultural predominance of Persian language and literature in Iran and its widespread influence among Muslim nations, its effects on Balochi literature and poetry are obvious and significant. The influence of Balochi poets on Persian reached its peak in the second period of Balochi literature and the school of Mullahs. Mawlavi Abdollah Rawanbod is one of the famous Balochi poets and the last generation of poets of this school. He is a bilingual poet whose Balochi poems are influenced by Persian language and literature. This article has analyzed the Rawanbod's balochi poems with a descriptive-analytical method and has shown this aspect in his Balochi poems. Rawanbod's poems are not uniform in terms of the influence of Persian language and literature. Even though his poems are strongly influenced by Persian poets like Saadi in terms of theme and fantasy elements, but so far as language is concerned, they are fluent and original. He is sometimes so influenced by Persian in writing Balochi poetry that the stanzas become Persian with a slight change or adjustment of a word, and even some of them can be considered completely Persian.

*Corresponding Author's E-mail: m.dehani@velayat.ac.ir

Keywords: Comparative literature; Balochi; Persian; Balochi poetry; Mawlawi Abdollah Rwanbod.

Introduction

Mawlvi Mohammad Abdallah Rawanbod (1305-1367 A.H.) is one of the famous Baloch poets in contemporary times, who wrote poetry in Balochi and Farsi, and a little Arabic and Urdu, so in fact he is a multilingual poet, but due to the fact that he mostly focuses on Balochi poetry and he was Persian, his Arabic and Urdu poems are not so famous. We may call him a bilingual poet. Among the most famous Balochi poems of Rowanbod, we can mention the poem "Makkoran". Also, the poems "Dadshah", "Qalam Lulu" and "Haqqa-e-Avaz" are also famous. The prevalence and fame of Rowanbod's Balochi poetry among Baloch people is such that he has a special place among contemporary Baloch poets. This special position has been such that his poetry has reached the surroundings and the singers sang his poems with instruments and songs which has brought them to the ears of all Baloch speakers. Therefore, one of the fields of entry of many Persian and Arabic words and terms into Balochi and their consolidation in the language of the Baloch people has been the poetry of poets like Rawanbod. This research aims to examine the Balochi poetry of Rawanbod from the perspective of its influence from Persian language and literature.

Research method

This article examines the Balochi poetry of Rawanbod in a descriptive-analytical way and evaluates its influence from the Persian language and literature. This study is done in phonetic, lexical, thought, as well as imaginary elements and features and poetic elements in this poet's Balochi poems.

Discussion

There are many manifestations of Rawanbod's tendency towards Persian language and literature and the experience of receiving it. The most obvious sign of this issue is manifested in his interest and talent, which we find him as a Persian poet. Although he is better known in Balochi poetry, but in this same Balochi poetry, he is influenced by Saadi (a famous poet of Persian literature) such that he is called "Saadi of Balochistan" for this reason. Rowanbod sometimes translates a complete Saadi ode to Balochi poetry, and he himself mentions this. In the language and language

structures of Rowanbod's Balochi poems, we can clearly see the effects of his influence from the Persian language and literature, and this can be seen in all his poems, even in the poems whose themes seem to be taken from the poet's own social environment. The most important influences of Rowanbod's Balochi poems from Persian language and literature can be shown as follows:

Script: The most important influences of Rowanbod's Balochi poems from Persian language and literature can be shown as follows. One of the significant issues in contemporary Balochi language and literature is the issue of Balochi script and alphabet. One of the most common Balochi scripts is the "Sayad Hashemi" method. In one of his poems, Rowanbod expressed his distaste for this script. It seems that the most important reason for this dislike is his strong attachment to Persian literature and his mental habit of this script.

Words: Rowanbod sometimes prefers the Persian forms of words when choosing the Balochi or Persian form of common words. his familiarity with Persian literature has provided him with the opportunity to use it for variety and wide variety, and to diversify the words of his poems. That is, sometimes he expresses a concept or an example with a Balochi word or term, and in another place he gives its Persian equivalent. One of the other aspects of the impact of Rowanbod's Balochi poetry on the Persian language and literature is the use of some Persian words and terms, which seems to be the first poet to introduce them into Balochi poetry.

Imaginations: Rowanbod is attached to Persian Ghazals, and he recreates and introduces many themes and forms of imagination in his Balochi Ghazals, so that sometimes in the themes and imaginations of one of his Balochi Ghazals, traces of the influence of several Persian Ghazals can be found. Due to the poet's great familiarity with Persian poetry, these imaginary themes have been unconsciously embedded in the poet's mind and language.

Bilingualism: Another aspect of the frequent influence of Rowanbod's poems from Farsi is bringing verses where one stanza is Baluchi and one stanza is Persian.

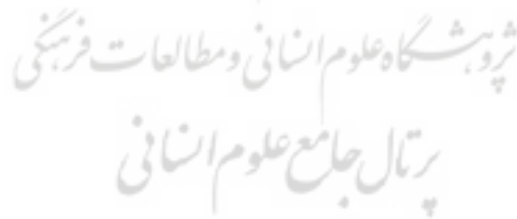
Ancient allusions: Another point that is particularly noteworthy is the allusions and references in Rowanbod's poem to the mythology of ancient Iran. The allusion to the mythology of ancient Iran in the poems of a Balochi poet whose Islamic religious affiliation is high seems to be more than anything due to his Personal connection with

ancient Persian poetry and literature.

Conclusion

Rawnbod has long been known as Saadi of Balochistan, and this nickname was given to Rawnbod due to the influence of his poetry on the poetry of Saadi Shirazi, another Persian and Iranian famous poet. However, the influence of Rawnbad's poems from Persian is not limited to Saadi's poetry, but he has also been influenced by all the poems in the history of Persian literature, and this issue is not only limited to the thought and content of his work, as well as his Persian poems, but his poems, in terms of language is influenced by Persian, both in terms of thoughts and images. Researches like this can be searched about the poetry of many Balochi poets and reach a clearer perspective about the influence of Persian on Balochi language and literature. Examining this issue in the Balochi poems of a social class to which Rawanbod is attributed, that is, "Malayan poets", will help to clarify the ways of this influence and influences and interactions between Balochi and Persian.

تأثیر فارسی بر اشعار بلوچی مولوی عبدالله روانبد

محمد اکبر دهانی*

استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه ولایت، ایرانشهر

پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۲۶

دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۵

چکیده

بلوچی و فارسی شاخه‌هایی از خانواده زبان‌های ایرانی هستند که در درازنای تاریخ در فلات ایران و در همسایگی و تعامل با همدیگر بوده‌اند. یکی از کارکردهای ادبیات تطبیقی، بررسی تأثیر و تأثرهایی است که میان ادبیات زبان‌های گوناگون وجود دارد. نظر به غلبه فرهنگی زبان و ادبیات فارسی در ایران و نفوذ گسترده آن در میان اقوام مسلمان، تأثیرات این زبان و ادبیات آن بر ادبیات و شعر بلوچی نیز آشکار و قابل توجه است. تأثیرپذیری شاعران دوره دوم ادبیات بلوچی و مکتب ملایا از فارسی به اوج می‌رسد. مولوی عبدالله روانبد از شاعران نامدار بلوچی و از نسل آخرین شاعران این مکتب است. او شاعری دوزبانه است که در شعرهای بلوچی او نیز تأثیر زبان و ادبیات فارسی قابل توجه است. این نوشتار با بررسی شعر بلوچی روانبد به روش توصیفی-تحلیلی در پی روشن کردن چنین وجهی در سروده‌های او بوده است. شعر روانبد از نظر تأثیرپذیری از زبان و ادبیات فارسی یک‌دست نیست، گاه شعر او با آن که از لحاظ مضمون و عناصر خیال به شدت متأثر از فارسی‌گویان بزرگی چون سعدی است، از لحاظ زبانی، روان است و بدیع می‌نماید و گاهی نیز چنان فارس‌یانه بلوچی می‌سراید که مصرع‌ها با تغییر یا تعدیل یک واژه، فارسی می‌شوند و حتی برخی از آن‌ها را می‌توان کاملاً فارسی دانست.

واژه‌های کلیدی: ادبیات تطبیقی، بلوچی، فارسی، شعر بلوچی، مولوی عبدالله روانبد.

۱- مقدمه

۱-۱- شرح و بیان مسئله

مولوی محمد عبدالله روانبد (۱۳۶۷-۱۳۰۵ ه.ش) از شاعران مشهور بلوچ در روزگار معاصر است که به زبان‌های بلوچی و فارسی و اندکی عربی و اردو شعر سروده است. او پس از آموزش‌های مقدماتی دینی در منطقه پیشین (پیشین) و سرباز استان سیستان و بلوچستان، برای تکمیل آموزش‌های دینی به شبه قاره هند رفت و پس از فراغت از تحصیل به دیار خویش بازگشت و به عنوان یک مولوی (فقیه) و قاضی شهرت یافت. وی همچنین به عنوان معلم در استخدام آموزش و پرورش بوده و از آن بازنشسته شده است (جهان تیغ، ۱۳۸۴: ۱۰). روانبد از خاندانی اهل علم و فرهنگ برخاسته است که از میان آنان برخی از شاعران و آوازخوانان نامدار چون ملا بهرام، ملا ابراهیم، ملا موسی راسکی، ملا غلام قادر و مولوی محمد روانبد را می‌توان نام برد. از میان وجوه مختلف شخصیتی روانبد، وجه شاعری او مشهورتر است. سروده‌های بلوچی روانبد چنان جایگاهی یافته‌اند که همانند روایت‌های قدیم و حماسه‌های کهن بلوچی مورد استقبال «پهلوانان» (نقالان) روایت‌های کهن قرار گرفته‌اند. از میان مشهورترین شعرهای وی می‌توان به منظومه «مکران» اشاره کرد که در ادبیات بلوچی با «حیدر بابایه سلام» شهریار قابل مقایسه است (روانبد پیشنی، ۱۳۹۶: ۳۳) همچنین، منظومه‌های «دادشاه»، «قلم لولو» و «حق آواز» نامدارند.

روانبد شاعری چند زبانه است؛ اما به لحاظ تمرکز بیشتر وی بر شعر بلوچی و فارسی و عدم شهرت شعر عربی و اردوی وی، تسامحاً او را شاعری دوزبانه (دولسانین) می‌نامیم که آموزشی‌های مدرسی‌اش به فارسی و عربی بوده و تأثیر این آموخته‌ها در شعر بلوچی وی قابل تأمل است. از این لحاظ، روانبد و شاعران بلوچی نظیر او را می‌توان همانند برخی از شاعران فارسی قرن‌های پنجم و ششم دانست که آموزش‌های مدرسی آنان به عربی بوده و به نظر می‌رسد که به همین سبب تأثیرپذیری شعرهای فارسی آنان از عربی بیش از شاعران گذشته بوده است و شعر آن‌ها از منافذ قابل توجه برای ورود واژگان عربی به فارسی بوده است. رواج و شهرت شعر بلوچی روانبد در میان بلوچ‌ها به گونه‌ای است که آوازه او را در میان شاعران معاصر بلوچستان ایران شاخص کرده است (محمودزهی، ۱۴۰۰: ۱۶۱) به صورتی که در حیات شاعر آوازه و شعر او به اطراف و اکناف رسیده و آوازخوانان و نقالان، شعرش را با ساز و آواز خوانده و به گوش بلوچ‌زبانان رسانده‌اند (پیشنی، ۱۹۹۱: ۱۹-۲۰)؛ بنابراین یکی از عرصه‌های ورود بسیاری از واژه‌ها و اصطلاحات فارسی و عربی به بلوچی و تثبیت آن‌ها در زبان بلوچ‌ها،

نه فقط در میان بلوچ‌های ایران بلکه در دیگر نقاط جهان، متأثر از شعر شاعرانی چون روانبد است. این پژوهش در صدد است شعر بلوچی روانبد را از این منظر بررسی کند.

۲-۱- پیشینه پژوهش

یکی از مفیدترین پژوهش‌ها در شعر بلوچی روانبد، تصحیح دیوان بلوچی وی بوده که به همت انجمن ادبی ایرانشناسی شاخه بلوچستان (ایران‌شهر) منتشر شده و با توجه به مشکلات خط بلوچی، خوانش مصحح که پیوست صوتی دیوان است و بخشی از خوانش شاعر از شعرش را هم در آن گنجانده است که تا حدود زیادی راهگشای درک خوانش دقیق‌تر متن است. از دیرباز پژوهشگران دریافته‌اند که شاعران دوره دوم ادبیات بلوچ (نیم‌عه‌دی دور) یا مکتب ملاها، به سبب برخورداری از آموزش‌های مدرسی عربی و فارسی، بیش از بقیه شاعران بلوچی، از زبان و ادبیات فارسی متأثر بوده‌اند. (هاشمی، ۲۰۰۰: ه). روانبد یکی از شاعران متأخر این مکتب است که به سبب شدت تأثیرش از سعدی، به عنوان «سعدی بلوچستان» شهرت یافته است. عبدالغفور جهاندیده به تأثیرپذیری شعر بلوچی روانبد از قالب‌های شعر فارسی اشاره کرده است (روانبد پیشینی، ۱۳۸۹: ۵۶). جهان‌تیغ (۱۳۸۴) با نگاه به تأثیر روانبد از سعدی، برخی از اشعار فارسی او را در کتابی با عنوان *سعدی بلوچستان* منتشر کرده است. محمدی افشار و اربابی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای به بررسی بازتاب حکمت عملی بوستان و گلستان سعدی در اشعار بلوچی مولوی عبدالله روانبد پرداخته‌اند. همه این‌ها حکایت از آن دارد که شاعری چون روانبد، هم از نظر زبانی و هم از نظر ادبی تحت تأثیر زبان و ادبیات فارسی است؛ اما تنها بخشی از نمودهای این تأثیرات بررسی و آشکار شده‌اند. دوره دوم یا «مکتب ملاها» در شعر بلوچی از پیوندگاه‌های قابل توجه شعر بلوچی با زبان و شعر فارسی است و مولوی عبدالله روانبد را می‌توان از آخرین و برجسته‌ترین شاعران این مکتب به شمار آورد. این پژوهش در پی بررسی و تبیین چگونگی تأثیرات زبان فارسی بر شعر و زبان شعر بلوچی در دیوان روانبد است و به نظر می‌رسد که نخستین پژوهشی است که زبان شعر مولوی عبدالله را از این دیدگاه بررسی کرده است.

۳-۱- ضرورت پژوهش

ادبیات و شعر یکی از زمینه‌های تأثیر و تأثر زبان‌ها و فرهنگ‌های بشری است. فارسی و بلوچی از

زبان‌های برجسته خانواده زبان‌های ایرانی هستند که از دیرباز در تعامل بوده‌اند؛ اما چگونگی و میزان تعاملات این زبان‌ها از روزنه ادبیات، کمتر مورد پژوهش قرار گرفته است. یکی از عرصه‌های اولیه تأثیرات عمیق زبانی و فرهنگی، ادبیات و شعر است و مولوی عبدالله روان‌بند نیز یکی از شاعران نامدار و تأثیرگذار در ادبیات بلوچی است که شهرت، مقبولیت و توفیق شاعری او، مایه تأثیرگذاری شعر و زبان او بر ذهن و زبان مردم بلوچستان بوده است. پژوهش در شعر او از منظر تأثیرپذیری زبانی از فارسی راه‌گشای بحث‌هایی درباره چگونگی و راه‌های نفوذ و تأثیر زبان و ادبیات فارسی در زبان و ادبیات بلوچی خواهد بود. پژوهش‌هایی از این نوع درباره دیگر شاعران برجسته دوره دوم ادبیات بلوچی نیز به گسترده‌تر شدن و روشن‌تر شدن این بحث کمک خواهد کرد.

۴-۱. ادبیات تطبیقی و پیوند فارسی و بلوچی

«تأثیر و تأثر در مباحث ادبیات تطبیقی جایگاه ویژه‌ای دارد» (نامور مطلق، ۱۴۰۱: ۲۵۵)؛ چرا که زبان و ادبیات جوامع بشری همانند بقیه میراث‌های فکر و فرهنگ انسان‌ها در تعامل با همدیگر در مسیر تأثیر و تأثر قرار دارند و دچار تحول می‌شوند. در نخستین تعاریفی از کارکرد ادبیات تطبیقی در مکتب فرانسوی آن شده است، اساسی‌ترین وظیفه ادبیات تطبیقی را «بررسی روابط تاریخی ادبیات ملی با ادبیات دیگر زبان‌ها» دانسته‌اند (ندا، ۱۳۹۳: ۲۵) و «تشریح خط سیر روابط و پیوندهای ادبی و بخشیدن روح تازه و شاداب به آن‌ها» از اساسی‌ترین کارکردهای مطالعات ادبیات تطبیقی دانسته شده است (غنیمی هلال، ۱۳۹۰: ۴۴-۴۳)؛ گرچه امروزه ادبیات تطبیقی مرزهای نخستین را درنور دیده و افق‌ها و کرانه‌های گسترده‌تری به روی پژوهشگران گشوده است؛ اما همچنان، بحث تأثیر و تأثر در پژوهش‌های ادبیات تطبیقی جایگاه مهمی دارد و طبیعی است که میزان تأثیر و تأثر جوامع زبانی خویشاوندی که هزاران سال در تعامل با هم و در کنار یکدیگر زیسته‌اند، بیشتر بوده است و همچنین نقش شاعران دوزبانه (ذولسانین) نیز در بررسی این روابط بسیار برجسته‌تر خواهد بود. تحلیل و بررسی زبان و ادبیات اقوام ایرانی از منظر تعاملات‌شان با فارسی، به درک دقیق‌تر تعاملات دوسویه یا چندسویه فرهنگ و ادبیات مردم این سرزمین کمک خواهد کرد.

گسترده‌گی رواج فارسی، نه فقط در میان ایرانیان و بسیاری از دیگر اقوام مسلمان، فارسی را بعد از عربی زبان دوم ارتباطی میان مسلمانان کرده است. جایگاه دینی فارسی در میان بلوچ‌ها و دیگر اقوام

مسلمانی که در شرق فلات ایران و حتی در شبه‌قاره هند زندگی می‌کنند، چنان بوده است که بسیاری از اصطلاحات دینی و اوارد مذهبی اسلامی، با زبان فارسی وارد فرهنگ‌شان شده است و به همین سبب است که تا امروز نیز می‌بینیم که برخی از جمله‌های فارسی با پشتوانه و رنگ و بوی دینی در میان آنان آموخته می‌شوند؛ به عنوان نمونه، می‌توان جمله‌های «تیت نماز» و همچنین جمله‌های «ایجاب و قبول عقد نکاح» را مثال زد که غالباً در میان بلوچ‌ها به زبان فارسی بیان می‌شوند. وجه دینی فارسی در میان بلوچ‌ها باعث شده است که از گذشته تا کنون عالمان دینی از مهم‌ترین اقشاری باشند که در زبان و ادبیات آن‌ها رنگ و بوی فارسی آشکارتر باشد. به همین سبب است که دوره دوم تاریخ ادبیات بلوچی را که از روزگار حکمرانی نصیرخان نوری بر کلات (متوفی ۱۷۹۵) (طاهری، ۱۳۸۳: ۳۵) و تلاش وی بر ترویج آموزه‌های دینی آغاز می‌شود «دوره ملاها» بنامند (صابر، ۱۳۸۲: ۱۷).

مهم‌ترین معیار برای تقسیم‌بندی‌های تاریخ ادبیات بلوچی به سه دوره: اول (آهدی شاعری)، دوم (نیم آهدی شاعری) و سوم (نوکین دور) بر مبنای ویژگی‌های شعری بوده است. و مولوی عبدالله روانبد را می‌توانیم در شمار شاعران دوره دوم قرار بدهیم؛ چون هم از نظر زبان شعری و هم از لحاظ صورت‌های خیال و لایه‌های اندیشگانی در ردیف همان طیف شاعران قرار می‌گیرد گرچه در شعر وی تأثیراتی از تحولات فکری عصر جدید نیز دیده می‌شود که در واقع، هر شاعری در هر عصری ناگزیر با مسائل و حوادث عصر خویش در ارتباط است؛ اما شعر معاصر بلوچ، همانند شعر دیگر فرهنگ‌های همجوارش ویژگی‌هایی دارد که ممکن است در شعر همه شاعران این عصر به پختگی منعکس نشده باشند و برخی از شاعران را سنت‌گرایان معاصر یا از دسته معاصران پیرو سبک‌های سنتی بدانیم.

شعر روانبد در زمان حیاتش بر سر زبان‌ها افتاد؛ اما دیوان بلوچی و فارسی او در دوره حیاتش گردآوری نشده و به صورت مکتوب، انتشار عام نیافته است که قرینه‌ای بر تأیید نهایی او باشد؛ بلکه این کوشش‌ها به تدریج پس از وفاتش صورت گرفته است. به همین دلیل هنگام مطالعه شعر روانبد به قرآینی برمی‌خوریم که شاهد تغییرهایی در متن دیوان او هستند؛ به عنوان نمونه می‌توان دیوان چاپی او را با صدای ضبط‌شده شعرخوانی او مقایسه کرد که به پیوست دیوان بلوچی منتشر شده است و دید که مثلاً جایی در دیوان (روانبد، ۱۳۸۹: ۷۰) واژه «هَشتَر» نوشته شده است؛ ولی شاعر، آن را «اَشتر» می‌خواند. گرچه این موضوع هیچ‌گونه تفاوت معنایی یا وزنی خاصی ایجاد نمی‌کند؛

اما برای شناخت ویژگی‌های زبانی این اثر، قابل اعتنا خواهد بود. با این وجود، اساس و معیار کار ما تلفیقی از آثار شاعر است به هر صورتی که منتشر شده باشند. شاید نتوان سنج‌های کاملاً دقیق تعیین کرد که براساس آن، تلفظی خاص از یک واژه را بلوچی یا بلوچی معیار، عامیانه، دخیل رایج و جالفتاده یا ادبی و امثال آن حساب کنیم یا آن را در شمار واژه‌های دخیل رایجی بدانیم که هنوز چنان رواج پیدا نکرده که در شمار واژگان قاموسی محسوب شود؛ اما با انتشار فرهنگ بلوچی - فارسی (جهان‌دیده، ۱۳۹۶) این اثر را می‌توان سنج‌های قابل اعتماد دانست که در این پژوهش نیز به عنوان معیار استفاده شده است.

۲. بحث و بررسی

نمودهای گرایش روان‌بند به زبان و ادبیات فارسی و تأثیرپذیری‌هایش از آن بسیارند. آشکارترین جلوه‌گاه این مسئله در علاقه و استعداد او متجلی است که او را شاعری فارسی‌گو می‌یابیم. گرچه وی در شعر بلوچی شناخته‌تر است؛ اما در شعر بلوچی نیز تأثیرپذیری او از سعدی چنان است که به همین اعتبار او را «سعدی بلوچستان» نامیده‌اند. روان‌بند گاه یک قصیده کامل سعدی را به شعر بلوچی برمی‌گرداند. و خود نیز به این امر اشاره می‌کند؛ مثلاً در پایان ترجمه منظوم قصیده سعدی به مطلع:

روزی که زیر خاک تن ما نهان شود و آنها که کرده‌ایم یک‌ایک عیان شود
(سعدی، ۱۳۸۵: ۹۵۶)

می‌گوید: «گفتار سعدی‌انت که رزین‌تگ روان‌بند/ تا شرح پارسی په بلوچی زبان بیت» (روان‌بند، ۱۳۸۹: ۱۳۴). این سخن سعدی است که روان‌بند به نظم درآورده است تا شرحی باشد از پارسی به بلوچی.

یا این که مضامین اخلاقی و حکمی شعر سعدی را در شعرش می‌گنجاند و با رنگ و بویی نو و به زبانی دیگر بازگو می‌کند، چنان که در پژوهش محمدی افشار و اربابی (۱۴۰۰) به تفصیل به آن پرداخته شده است. گویا خاستگاه اجتماعی ملایی و پیشوایی دینی که پند و اندرز و وعظ در آن جایگاه ویژه‌ای دارد، از عوامل قابل توجهی است که او و دیگر واعظان بلوچ را بیشتر به سعدی‌خوانی ترغیب کرده‌است؛ اما تأثیرپذیری روان‌بند به سعدی خلاصه نمی‌شود. وی به‌ویژه در شعر فارسی به استقبال شاعران دیگر نیز رفته است. چنان که مثلاً می‌گوید:

الغیاث از جور گردون الغیاث وز جفای عالم دون الغیاث
(روانبد پیشینی، ۱۳۸۴: ۲۳۲)

که لابد برای آشنایان با شعر فارسی، غزل حافظ با مطلع:
درد ما را نیست درمان الغیاث هجر ما را نیست پایان الغیاث
و به‌ویژه مصراع: «الغیاث از جور خوبان الغیاث» (حافظ، ۱۳۹۰: ۶۶-۶۷) تداعی می‌شود.
از این‌ها که بگذریم، در زبان و ساخت‌های زبانی اشعار بلوچی روانبد نیز جلوه‌های تأثیرپذیری
وی از فارسی را به وضوح می‌یابیم و این مورد در همه اشعار وی، حتی در شعرهایی که به نظر
می‌رسد مضامین آن‌ها از محیط اجتماعی خود شاعر گرفته شده‌اند، دیده می‌شود. در ادامه نمودهای
تأثیرپذیری زبان شعر بلوچی روانبد از فارسی را در ذیل چند عنوان خواهیم دید. البته گرچه اهل
نظر به این شیوه رایج در نوشته‌های فارسی آشنا هستند؛ اما لازم است یادآوری شود که در این
پژوهش به سبب محدودیت خط، واج‌های برگشتی به صورت (ت، د، ر)، یای مجهول به صورت یای
معلوم و واجگونه نون غنه به صورت «ن» نوشته می‌شوند.

۱-۲- رسم الخط

یکی از موضوعات قابل توجه در زبان و ادبیات بلوچی معاصر مسئله رسم الخط و الفبای بلوچی
است. نخستین تلاش‌ها برای ایجاد رسم الخطی فراگیر در پاکستان صورت گرفته است و برای پایه
این رسم الخط، هر دو الفبای عربی و لاتین در آن جا طرفدارانی داشته است (جهانی، ۱۳۹۱: ۳۶)؛
اما طبیعی است که به سبب سنت‌های نوشتاری و فرهنگی استفاده از الفبای عربی به شیوه اردو
رواج بیشتری پیدا کند و در این میان، سید ظهورشاه هاشمی (۱۳۵۶-۱۳۰۵ هـ. ش.) با نگارش
کتابی با عنوان «بلوچی سیاهگء راست نبیسگ» شیوه خاصی را با ۲۵ حرف پیشنهاد داده (هاشمی،
۱۹۹۰: ۲۷) که ضمن دارا بودن حروف خاص بلوچی، حرف‌هایی را دخیل از عربی و فارسی
می‌شمارد و استفاده از آن‌ها را در نگارش بلوچی نادرست می‌داند (همان، ۲۴-۲۰). این رسم الخط
طرفداران بسیاری دارد؛ اما روانبد یکی از مخالفان جدی این شیوه بوده و در قصیده‌ای با مطلع:
صالح زهیا ز من سلامت باد ابلق صبح و شام رامت
(جهانتیغ، ۱۳۸۴: ۱۰۵)

از این رسم‌الخط اظهار بیزاری می‌کند:

رسم‌الخط هاشمی چو دیدم بیزار شدم از این رسامت

(همان، ۱۰۸)

و در ادامه اساسی‌ترین ایرادهایی که به شیوه هاشمی ابراز می‌کند، همان است که حروف یا علائم نوشتاری فارسی-عربی ث، ح، خ، ذ، ص، ض و امثال آن، در این رسم‌الخط به معادل‌هایی که در گویش‌های بلوچی مکرانی تلفظ می‌شوند، بدل شده‌اند؛ مثلاً در برخی از واژه‌های دخیل در بلوچی، دو حرف «خ» و «ق»، «ک» تلفظ می‌شوند و روانبد به هاشمی طعنه می‌زند که «تاریخ» را «تاریک» می‌نویسد و «عافل» را «آکل» و با لحاظ معانی رایج این دو کلمه در فارسی و عربی، این شیوه نوشتاری را به سخره می‌گیرد (همان، ۱۰۹).

فارغ از نوع استدلال‌های روانبد و موجه یا ناموجه بودن ایرادهای وی و نیز اشکالات ساختاری دیگری که می‌توان بر رسم‌الخط سیدهاشمی گرفت، به نظر می‌رسد که مهم‌ترین عامل اظهار بیزاری روانبد از آن، چیزی جز انس وی با شعر و ادبیات فارسی نباشد چرا که حتی در چاپ و خوانش دیوان روانبد هم مثال‌هایی می‌توان یافت که تأییدکننده آن است که رسم‌الخط سیدهاشمی حداقل بر مقتضیات گویش‌های مکرانی قابل تطبیق است و عدم توجه به این موضوع اشکالاتی را به وجود می‌آورد. به عنوان نمونه در قصیده‌ای از دیوان فارسی وی، «فرشتگان» به صورت «پرشتگان» و «سفارش» به صورت «سپارش» ضبط شده‌اند (روانبد پیشینی، ۱۳۸۴: ۱۰۳ و ۱۰۴) و اگر این مسئله خطای تایپی نباشد، نشانه تأثیر گویش بلوچی شاعر، راوی یا مصحح در تغییر ضبط واژه و نشانه‌ای از آن است که پایبندی به قواعد رسم‌الخط فارسی-عربی بدون توجه به الزامات گویشی بلوچی مکرانی مایه اشکالات جدی‌تری در متن و خوانش آن خواهد بود. براساس اشکالی که روانبد از رسم‌الخط هاشمی گرفته است، اتفاق طنزآمیزی در ضبط صوتی دیوان بلوچی روانبد (روانبد، ۱۳۸۹) که با صدای مصحح به پیوست دیوان چاپی آن منتشر شده، می‌بینیم. مصحح احتمالاً غافل از ایرادی که روانبد به سیدهاشمی گرفته است، واژه «عاقلان» را در مصرع «محشره گپ» بیانان گوش‌بدارایت عاقلان» (همان، ۱۳۷) «آکلان» تلفظ می‌کند و در خوانش بند دوم «شاه قدرت هر کجا پیداوَر» ظاهر آنت پر عاقل و دانشور» (همان، ۲۶۲) عاقل را «آکل» می‌خواند و این نه اشکالی در خوانش یا سهو مصحح، بلکه خوانشی به مقتضای گویش محل زندگی شاعر و مؤید نظر سیدهاشمی است. در جایی دیگر احتمالاً شعری از صدای شاعر یا یک پهلوان (نقال، راوی) در دیوان

چاپی گنجانده شده و مصحح هم از پابندی شدید شاعر به رسم الخط عربی و فارسی غافل مانده است و «قیل» را «گیل» ثبت می‌کند: «گپء گیل وش آنت نرمزارانی» (همان، ۴۲۲): گپ و قیل (قیل و قال) شیران نر زیباست. همچنین برخلاف انتظار، «قال» را هم در جایی دیگر «گال» ضبط کرده است: «گال تمام نظم‌انت رشتهء سلکء» (همان، ۲۸۸) و به ناچار یا سهواً «قاطر» را هم به شیوة بلوچی، «کاتل» نوشته است: «سرزمین لرزایت کاتل ء اسپء استرء» (همان، ۲۹۱) و در جایی دیگر، واژه «دقت» را هم در شعرش وارد می‌کند که در دیوان بلوچی، با تلفظ بلوچی به صورت «دکت» نوشته شده است: «روحي قبض کُرتگ پر حسدِیء دکتی» (همان، ۳۸۵)

طبیعی است که اگر در یک متن فاخر بلوچی، در برای املاهای واژه‌های مشترک بلوچی-فارسی یا واژه‌های دخیل عربی، شیوة نوشتار فارسی، معیار قرار داده شود، هم خوانش متن تحت تأثیر قرار خواهد گرفت و هم روند تغییر تلفظ‌ها افزایش خواهد یافت؛ مثلاً، معادل واژه عربی و دخیل در فارسی «خالی» (در مقابل پُر) در بلوچی و به‌ویژه در گویش‌های مکرانی و از آن جمله در گویش شاعر، hālig است که با رسم الخط سیدهاشمی، به صورت «هالیگ» نوشته می‌شود (هاشمی، ۲۰۰۰: ۸۴۰)؛ اما در دیوان روانبد «خالیگ» نوشته شده است: «خالیگین دستانء برآنت برهنگء گون کریم» (روانبد، ۱۳۸۹: ۷۱) و جالب آن که مصحح دیوان نیز در فایل خوانش پیوست کتاب این واژه را با «خ» آغازین تلفظ می‌کند.

پابندی متن به شیوة نوشتاری خاص آن از دلایل این چندگانگی در نوشتار و خوانش آن است که در سراسر متن دیوان بلوچی روانبد (روانبد، ۱۳۸۹) و خوانش پیوست آن تکرار می‌شود. از این که بگذریم، گاهی به واژه‌های برخورد می‌کنیم که شکل نوشتار آن‌ها در متون کهن فارسی دری به تلفظ بلوچی امروز آن‌ها نزدیک و بلکه یکسان است؛ اما شیوة نوشتار آن واژه‌ها در دیوان روانبد به شیوة فارسی معیار امروزی است؛ مثلاً: «شغال» در بلوچی، شگال/šagāl/ نوشته و خوانده می‌شود (جهانپنده، ۱۳۹۶: ۱۶۴۵) و در برخی از متون کهن و مشهور فارسی دری، مثلاً کلیله و دمنه نیز «شگال» نوشته شده است: «و در میان اتباع او دو شگال بودند» (نصراالله منشی، ۱۳۹۸: ۶۱)؛ اما در دیوان روانبد، صورت فارسی امروز این واژه آمده است: «تُرس ایت چه نر شیرء شغال/ دات ئی سرء کشء کشال» (همان، ۳۹۷).

۲-۲- تلفظ یا شکل فارسی واژه‌ها:

«پژوهش در باب وام‌واژه‌ها» از مهم‌ترین زمینه‌های تحقیق در ادبیات تطبیقی است. (نظری منظم، ۱۳۸۹: ۲۲۵) روان‌د گاهی در انتخاب صورت بلوچی یا فارسی واژه‌های مشترک، صورت فارسی را ترجیح می‌دهد، حتی در جاهایی که مسئله تنگنای وزن یا قافیه وجود ندارد و انتخاب هر کدام از آن واژه‌ها در وزن یا قافیه فرقی نداشته باشد. نمونه:

باریک به جای «بارگ» /bārag/: «راهی باریک‌انت مان دوئین کوهانی شمین» (همان، ۲۹۳)
 داماد به جای «زامات» /zāmāt/: چنان زهرگپتگ‌آت حیدر/ علی داماد پیغمبر» (همان، ۳۱۳)
 کهکشان به جای کلکشان /kalkašān/: «هنچو دولاب ء دور جنت قصرء کهکشان» (همان، ۷۱)

«کج» به معنای خمیده، مایل و منحرف، به جای «کش» /kaš/ یا چوت /čōt/: «گون کجین بروانان دچار بیت» (همان، ۶۵۸)
 «سرخ» به معنای قرمز، به جای «سُهر» /sohr/: «کندایت گون سرخ ء رشتگین لنتان» (همان، ۶۵۸)

«لعل» به معنای گوهری قرمز رنگ، به جای «لال» /lāl/: «لعل ء لوتئی سگگین کوهان بکوچ» (همان، ۶۴۸)

تلخ به جای «تهل» /tahl/: «شیرنین آپء مئی دپء تلخء جور کنت» (همان، ۲۹۳)
 «سفید» به جای «سپیت» /espēt/ یا «سپیت» /sepēt/: «سفید ء سادھین گل کاغذء بیار» (همان، ۵۶۷)

«آسمان» به جای «آزمان» /āzmān/: «مه گوشى آسمانء تھار بیت» (همان، ۶۵۸)
 «صبح» به جای «سُهب» /sohb/ (صُحب): «صبح ء بیگاه ء گورم ء جاه انت» (همان، ۴۲۴)
 «یک کجام وشین صبح ء ساعتی» (همان، ۴۲۹) چنان که می‌بینیم، در این مثال، «ساعت» هم به جای تلفظ بلوچی آن یعنی، «ساعت» /sāhat/ آمده است.

گوهر /gawhar/ فارسی به جای گوهر /gōhar/ بلوچی: آ دستء دانا انت در صدف سازایت گوهرء» (همان، ۷۲)؛ در این مورد خاص، از طریق خط و نوشتار، ترجیح هیچ‌کدام از دو تلفظ را نمی‌توان تشخیص داد؛ اما در فایل ضبط‌شده صدای شاعر (دیوان بلوچی) به شیوه فارسی تلفظ شده است.

۳-۲- یک واژه با دو صورت فارسی و بلوچی:

آشنایی و انس رواند با ادبیات فارسی، این امکان را برای او فراهم کرده است که از آن برای تنوع و گسترده‌تر کردن دایره لغات دیوانش بهره ببرد؛ یعنی گاه یک مفهوم یا مصداق را با یک واژه یا اصطلاح بلوچی بیان می‌کند و در جایی دیگر معادل فارسی آن را می‌آورد. البته ممکن است خود آن لغت در فارسی نیز وام‌واژه به شمار بیاید. مانند: نخل (عربی) و فیل (هندی).

«آتش» و «آچش»/āčēš/ یا «آس»/ās/؛ «بر سرء گپ گپت علم آتش پیکرء» (همان، ۲۹۱) و دوباره آس بلوچی: «آس ئی چه چمان پرتگ» (همان، ۳۹۳) و نیز: بیا مسلمان بی که فردا بی چه آسء رستگار (همان، ۳۳۳).

«روز» و «روچ»/rōč/؛ «روزء شب جوشینان دلء فکرء» (همان، ۲۷۷)؛ «روز و شب راهء هچ نه کت شیرء کاهلی» (همان، ۲۹۰)؛ اما در جایی دیگر «روچ» را که در بلوچی هم به معنای روز است و هم به معنای خورشید، ذکر می‌کند. در معنای خورشید: «روچ گوش گپتگ چه دنزان روچ گرا» (همان، ۲۹۶)؛ و در معنای روز: هفت شبء هفت روچ شتگ یک‌تابء علی» (همان، ۲۹۰) «مروچ»/marōč/ به معنای امروز: «شاهان میار نیست‌انت مروچ» (همان، ۴۱۰)

«شب» و «شپ»/šap/؛ «روزء شب جوشینان دلء فکرء» (همان، ۲۷۷)؛ اما شپ: «سیاهان چو تاریکین شپء نیلء» (همان، ۲۸۱)؛ یا: هفت شبء هفت روچ شتگ یک‌تابء علی» (همان، ۲۹۰) «نخل» و «مچ»/mačč/؛ «گدگء رودین‌ایت خدا نخلی جوانء بیت» (همان، ۷۳) و دو مصرع (بند) بعد از آن می‌گوید: «مچ همی یک آنت گون هزار قسمین سربرء» (همانجا)

«شتر» و «هشتر»/hošter/ یا «اُشتر»/ošter/؛ «شتر صد کُشتگ ئی اللهء نامء» (همان، ۱۹۲) و در جایی دیگر: «هم پدء چارایتء در گیچ‌ایت هُشترء» (همان، ۷۰).

فیل و پیل/pill/؛ «صدیق چو فیلء مستء مدهوش‌ات» (همان، ۴۳۴)؛ و «تیر اجل جاهء لگء اتگ پیلء» (همان، ۴۲۷)

تنها و تهنه/tahnā/ (بلوچی): «نئی که ما ایرانی بلوچ تنها» (همان، ۶۳۵)؛ و «نشپی تهنه مه‌لقا مهمان‌انت منی» (همان، ۶۴۴).

«همچو» (ادات تشبیه) و «هنچو»/hančō/؛ «همچو ارواحء دوست بنت مارا چاریار» (همان، ۳۳۷).

۴-۲- فراوانی واژه‌های جدید فارسی

از دیگر جنبه‌های تأثیرپذیری شعر بلوچی رواند از فارسی، استفاده از واژه‌ها و ترکیباتی است که به نظر می‌رسد وی نخستین شاعری است که آن‌ها را وارد شعر بلوچی می‌کند. البته نبایست این احتمال را از نیز از نظر دور داشت که چه بسا شاعران کمتر شناخته‌شده‌ای چنین الفاظی را در شعر خویش به کار برده باشند؛ اما از طرفی شفاهی بودن ادبیات بلوچی و از طرف دیگر گمنام ماندن بسیاری از شاعرانی که دیوان‌های‌شان منتشر نشده‌اند، عملاً مجال پژوهش در مورد آنان و سنجش کار و جایگاه‌شان را ناشدنی و نادقیق خواهد بود. نمونه:

«نونهلان که فصل پاییزش لخت کنت...» (همان، ۷۱)؛ از «فصل» که عربی است و شاید در شعر بلوچی اندک کاربردی داشته و نیز واژه مشترک «که» بگذریم، «پاییز»، «نونهل» و «لخت» واژه‌هایی هستند که اولاً جز در گویش‌های بلوچی غربی امکان ورود نداشته‌اند و دیگر که در شعرهای سبک ملاها نیز به کار نرفته‌اند و شعر رواند را می‌توان از پیشگامان ترویج این وام‌گیری واژگانی دانست. یا واژه «هژبر» فارسی را که از متون حماسی و تصحیح‌های نو از این متون به فارسی امروز راه یافته است در شعر رواند می‌یابیم: «شباب‌ه نوجوانی‌ه تیاری/ به میدان‌ه هژبری بیت شکاری» (همان، ۸۵) و «کنعانان زره درو کین/ کهساری هژبر گرو کین» (همان، ۳۵۴). استفاده رواند از واژه‌های فارسی در این موضع متوقف نمی‌ماند. او واژه‌هایی پایه را هم در شعرش وارد می‌کند که ورود آن‌ها نه تنها به آثار ادبی بلوچی بلکه به زبان عامه نیز به کندی ممکن است. نمونه:

حیوانات و چهارپایان: گاو به جای گوک /gōk/؛ «وارتگ ئی گاو ِ سینه‌ه پادگ» (همان، ۴۲۴)؛ گوسفند به جای «پس» /pas/؛ «مان نیاتک میره‌ه مثل ِ گوسفند» (همان، ۴۲۷). همچنین، در جایی دیگر «گوک» و «پس» بلوچی را به جای گاو و گوسفند می‌آورد: «چل‌ه یک مردانت گون پس‌ه گوک‌ه اشتراء» (همان، ۲۹۱)؛ «خرس» به جای «مَم» /mamm/؛ «هر وقت که خرسین کافره‌ه میل بیتگ شکار» (همان، ۳۳۸)؛ فیل به جای «پیل» /pill/؛ «هر وقت که فیل مئی ضربت‌ه نوش‌ایت» (همان، ۳۶۷)؛ «شغال» به جای «شگال» /šagāl/؛ «ترس‌ایت چه نرشیره‌ه شغال» (همان، ۳۹۷)؛

اعضای بدن: مو به جای «مود» /mud/؛ «گون صد زبان به هر سر مو گر هزار سال...» (همان، ۱۴۲)؛ بینی به جای «پونز» /punz/؛ «خمارین نرگس و بینی چو کاتار» (همان، ۵۷۱)؛ «دهن» (دهان) به جای «دپ» /dap/ و «لب» به جای «لنت» /long/؛ «دهن تئی حقه‌ه لب شکرستان»

(همان، ۵۷۲)؛ «دندان» به جای «دنتان»/danṭān/؛ «دهن تئی میم و دندان سین ء شین آنت» (همان، ۵۷۳)؛ «زنخ» به جای «زنوک»/zanukk/ «زنیک»/zanikk/؛ «زنخ چون سیب ء لب چون انگبین انت» (همان، ۵۷۲)؛ «پستان» به جای «جوجک»/jujok/ یا «گودان»/gōdān/ و رخسار به جای دیم/dēm/؛ «گلین رخسار ء نارنجین دو پستان» (همان، ۵۷۲) یا «شیر ء دوشان چه شیری پستان ء» (همان، ۲۸۶)؛ «استخوان» به جای «هذّ»/hadʿd/؛ «آرت بنت تئی استخوان هنسیگ بنت خون جگر» (همان، ۳۳۵)؛ «مغز» به جای «مجگ»/majg/ یا مازگ/māzag/ یا «مگز»/magaz/؛ «هوشئی کشات از مغز نمروء» (همان، ۴۲۱)؛ ابرو به جای «بروان»؛ «چم تئی کپتگ په شاه ء ابروء» (همان، ۳۶۹)

۵-۲- استفاده از واژه‌های عربی دخیل در فارسی

برخی از واژه‌های عربی در فارسی، چنان قدمتی یافته‌اند که اکنون بخشی از قاموس زبان فارسی محسوب می‌شوند. چنین واژه‌هایی از طریق برخی از متن‌های ادبی، وارد بلوچی نیز شده‌اند و اگرچه می‌توان آن‌ها را ذیل واژه‌های عربی دخیل در بلوچی بررسی کرد؛ اما از طریق متن‌هایی چون شعر بلوچی روانبد، می‌توان منشاء تقریبی ورود این واژه‌ها را همین شعرها و نظایر آن دانست با یادآوری این موضوع که کمتر شاعری به برجستگی روانبد می‌توان پیدا کرد که چنین تحت تأثیر فارسی بوده باشد. نمونه‌هایی از این عنوان: صحرا: «سرپچین صحراء تیاب لنجین بندرء» (همان، ۷۲)؛ عفريت: «سیاه ء عفريتی تو گوشئی کوهء پارهی» (همان، ۲۹۳)؛ صدا: «صدا یت سربلندانی/ هوا بازی سمندانی» (همان، ۳۱۵).

۶-۲- فعل‌های فارسی

از میان سه نوع واژه اسم، فعل و حرف، وام‌واژه‌های فعل کمتر از دو نوع دیگر هستند. شاید بتوان گفت که فعل، آخرین مرزی است که میان فارسی و بلوچی بودن بسیاری از جمله‌های دیوان روانبد باقی‌مانده است و هر جا این مرز گشوده شده است، شعر یا بیت به ملمعی بلوچی-فارسی تبدیل می‌شود: «کنان وصف ء رخ ء دلدار ء عیار» (همان، ۵۶۷)؛ کنم وصف رخ دلدار عیار. گاهی فعل به قرینه حذف شده است؛ اما سیاق سخن، چنان فارسیانه است که مصراع‌های اینچنینی، نیازی به ترجمه ندارند و هر فارسی‌دانی، معنی آن را درمی‌یابد و این مورد هم بیت را

تبدیل به ملمع می‌کند: «دل‌ات چو پرچیا سگانت چو سندان/ جفا بر عاشقان لیکن نه‌چندان» (همان، ۵۶۸).

۷-۲- حالت اضافه

حالت اضافه بلوچی با فارسی متفاوت است در گویش‌های جنوبی بلوچی، ساختار این اضافه چنین است که نخست مضاف‌الیه می‌آید و آنگاه مضاف: پیش‌ن بازار (بلوچی): بازارِ پیش‌ن (فارسی): ساخت اضافی بلوچی در شعر بلوچی روان‌بند گاه به صورت عادی و گاه متأثر از ساخت فارسی است: یارب چه مکر شیطان و سكراتِ ساعتِ ایمانِ من نگهدارُ میل‌ئی منْ پُلی (روان‌بند، ۱۳۸۹: ۹۸): مکر شیطان؛ ایمانِ من (ساخت فارسی) - سكراتِ ساعت (ساخت بلوچی)

۸-۲- حروف اضافه

از دیگر تأثیرپذیری شعر بلوچی روان‌بند از فارسی، استفاده فراوان از حروف اضافه فارسی به جای معادل بلوچی آن‌هاست. روان‌بند گاه در سخنش به جای حرف اضافه بلوچی، معادل فارسی آن را می‌آورد گرچه ممکن است در جایی دیگر، همان واژه بلوچی را بیاورد. به همین دلیل، می‌توان گفت، روان‌بند واژه فارسی را جایگزین واژه بلوچی نمی‌کند؛ بلکه به سبب دمخور بودن با ادب فارسی، در شعر بلوچی هم آن‌ها را به عنوان بخشی از ذخیره‌های واژگانی ذهنش، بر زبان و قلم جاری می‌کند. نمونه‌ها:

«آز» در بلوچی معادل‌های زیادی دارد؛ اما نه در گویش بلوچی منطقه زندگی شاعر به کار می‌رود و نه در بقیه گویش‌ها؛ اما شاعر این حرف اضافه را به تأثیر از فارسی به فراوانی به کار می‌برد: «گوانکئی پر گُت حیدرء ترس‌ایت ترا از من مگر» (روان‌بند، ۱۳۸۹: ۳۳۴)

«با» معادل بلوچی: «گون»/gōŋ/، «په»/pa/، «سیل یکن دهرء نقشهء با چشمء خرد» (همان، ۷۰)؛ اما در جایی دیگر، حرف اضافه گون/gōŋ/ را آورده است: «گون برء کُنتء کُنتک ء لُتء کوکرء» (همان، ۷۳): [نخل] با میوه و خار و...

«بر» معادل بلوچی: «پر»/par/، «بستگ روچی سرنتابء میان/ بر شکارء صیدء آهوان» (همان، ۴۲۳)؛ اما در جایی دیگر این حرف را به صورت بلوچی آن می‌آورد: «دنیا پر هچ کسء نه بیت پادار» (همان، ۴۲۸).

«اندر» و «در» معادل بلوچی: «مَه»/ma/، «مان»/mān/، «تَه»/tah/ و...: نعرهٔ تکبیرئی کشات همچو صور اندر حشر» (همان، ۳۳۴)؛ «دستِ دانا انت در صدف سازیت گوهره» (همان، ۷۲).
 «به» معادل بلوچی: «پَه»/pa/؛ «کیت به دستور مالکِ لهریکشین بهار» (همان، ۷۲) و نیز
 «پَه»: «لوگِ میارَ بی مدَت / تحویل بدنت پَه دستِ وت» (همان، ۴۱۰)
 به سوی: «نظر شانتگ بلندشانَ / به سوی کافرستانَ» (همان، ۳۱۱)

۹-۲- تکواژ جمع

تکواژ نشانهٔ جمع در بلوچی، «ان» است و در فارسی «ها» و «ان»؛ اما استفاده از نشانهٔ «ها» نیز برای جمع بستن اسم در دیوان رواند دیده می‌شود که به تأثیر از فارسی رخ داده است: «شکر تامين لب و دُرهای دندان» (همان، ۵۶۸).

۱۰-۲- بیان و صور خیال

انس رواند با زبان و شعر فارسی در بخش‌های گوناگون دیوانش نمایان است و این علاوه بر بسیاری واژه‌های فارسی و ساخت‌های زبانی آن است. مثال: «باغ تمام خونان لاله‌گون بیتگ» (همان، ۲۶۰): تمام باغ از خون کُشتگان لاله‌گون شده بود. یا در مضمون و واژگان و تصویر، تحت تأثیر فارسی است، چنان که بیت زیر با ابیاتی از سعدی، قرابت معنایی، واژگانی و تصویرپردازی دارد: «گون صد زُبان، به هر سرِّ مو گر هزار سال / شکرهٔ گرین یکی نتوانین چه صد هزار» (همان، ۱۴۲): اگر بر هر سرِّ مو، صد زبان باشد و با هر سر مویی، هزار سال شکر خداوند را بگوییم، شکر یکی از صد هزار نعمت او را به جای نتوانیم آورد.

گر به هر مویی زبانی باشدت و شکر یک نعمت نگویی / از هزار
 فضل خدا را که تواند شمار کرد یا کیست آن که شکر یکی / از هزار کرد
 (سعدی، ۱۳۸۵: ۹۶۵)

روانده به غزل فارسی دلبستگی دارد و بسیاری از مضامین و صورت‌های خیال آن‌ها را در غزل بلوچی خویش بازسازی و وارد می‌کند به گونه‌ای که در مضامین و صور خیال یک غزل بلوچی او رد تأثیر چند غزل فارسی را می‌توان یافت که چه بسا به سبب انس زیاد شاعر با شعر فارسی، این مضمون‌ها و تصاویر خیال به گونه‌ای ناخودآگاه، در ذهن و زبان جایگیر شده باشند؛ به عنوان نمونه،

غزل «سینه‌ءِ روکین اشکر» با این بیت آغاز می‌شود:

سینه‌ءِ روکین اشکری مان انت دل منی رنجور ءِ پریشان انت
(روانبد، ۱۳۸۹: ۶۵۳)

یعنی «در سینه‌ام اخگری روشن است، دلم رنجور و پریشان است.» به گمان نگارنده، این بیت روانبد، متأثر از مطلع این غزل حافظ یا حداقل یادآور آن است:

سینه از آتش دل در غم جانانه بسوخت آتشی بود در این خانه که کاشانه بسوخت
(حافظ، ۱۳۹۰: ۱۴)

روانبد در بیت سوم همان غزل می‌گوید:

بیا که منی واست ءِ تنی بدل نیست انت منی بدل تنی واست ءِ فراوان انت
(روانبد، ۱۳۸۹: ۶۵۳)

یعنی «بیا که مرا چون تویی نیست هر چند تو را چون من فراوانند.» این مضمون نیز در غزل و ادبیات غنایی فارسی مکرر است و از آن جمله سنایی در غزلی می‌گوید:

تو را گر من بوم شاید وگرنه هم روا باشد ترا چون من فراوانند مرا چون تو کجا باشد
(سنایی، ۱۳۸۵: ۳۸۸)

و در چند بیت بعد آن غزل می‌گوید:

مشکل انت چه دوست ءِ دل ءِ سندرگ از بدن ساه ءِ سندرگ آسان انت
(روانبد، ۱۳۸۹: ۶۵۴)

یعنی «دل کندن از دوست مشکل است، آنچه آسان است، کندن جان از بدن است.» که عیناً تداعی‌کننده این بیت حافظ است:

از جان طمع بریدن آسان بود ولیکن از دوستان جانی مشکل توان بریدن
(حافظ، ۱۳۹۰: ۲۷۰)

شعر بلوچی روانبد در صنایع بدیعی نیز از فارسی متأثر است. به عنوان نمونه:

ز ره‌برین تیغ و خنجر ءِ گرزان گون کمند
بُرّات ءِ درت ءِ پروشت ءِ بستانت من قید و بند
گردن و پهنات ءِ سر ءِ دست ءِ پای چند
(روانبد، ۱۳۸۹، ۲۳۲)

ترجمه:

ابا[اتیغ زره بُر و خنجر و گُرز و کمند
 بُرید و درید و شکست و در قید و بند بست
 گردن و پهنای سر و دست و پای چند تن را
 در ذهن آشنایان با ادبیات فارسی، دو مشهور بیت زیر را متبادر می‌کند:

به روز نبرد آن یل ارجمند به شمشیر و خنجر به گرز و کمند
 برید و درید و شکست و بیست یلان را سرو سینه و پای و دست

این بیت‌ها به فردوسی منسوب شده‌اند که فارغ از درستی یا نادرستی این انتساب، به عنوان نمونه‌ای مشهور از لف و نشر شناخته می‌شوند (شمیسا، ۱۴۰۲: ۱۵۸).

۱۱-۲- ملّع

اصل عنوان ملّع از عربی گرفته شده است؛ اما بعدها فارسی‌گویان «در تکمیل لطافت ادبی خود» آن را با آمیختن فارسی به تفننی در شعر فارسی درآوردند (همان، ۱۹). رادویانی ملّع را صنعتی دانسته است که در شعری یک بیتش فارسی و یک بیتش عربی باشد یا در یک بیت، مصرعی فارسی و مصرعی دیگر عربی باشد (رادویانی، ۱۳۸۰: ۱۹۵-۱۹۶) همچنین ملّع، فراتر از فارسی و عربی، نوعی شعر دانسته شده که «مربک از دو یا چند زبان» باشد (رسولی، ۱۳۹۴: ۴۱) دیوان بلوچی رواند نمایشگاه اشتراک‌ها و ارتباط‌های نزدیک بلوچی با فارسی و عربی است.

از اشتراکات واژگانی که بگذریم، در دیوان رواند، بندهایی را می‌یابیم که می‌بایست آن‌ها را ملّع‌های سه‌زبانه بنامیم. البته گاهی به سبب اشتراک‌های واژگانی، فارسی یا عربی بودن برخی از بندها چندان فرقی ندارد یعنی هم می‌توان آن را فارسی دانست و هم به سبب مأخذ واژگان، آن را عربی دانست و در نهایت در شعر بلوچی شاعری چون رواند و فزونی واژه‌های فارسی و عربی در بلوچی‌گویی‌های وی، بلوچی دانستن برخی از آن‌ها بیراه نخواهد بود. اما گاه چنان واژه‌هایی از عربی در یک بند می‌آیند که وام‌واژه دخیل در بلوچی یا فارسی دانستن آن واژه‌ها ممکن نیست. نمونه‌های

ملّعات:

گاه یک بند (مصرع) کاملاً فارسی است: «در الف اوّل بگویم اسمِ الله احد/ بی‌ظیرِ بی‌وزیر»
 لاشریک ۛ لا مدد» (رواند، ۱۳۸۹: ۷۷) و بند یا و بندهای بعد آن بلوچی است اما گرچه شاکله بند

از واژه‌های عربی تشکیل شده است، دو پیشوند «بی» عربی نیستند و تلفظ بلوچی آن‌ها که با «یای مجهول» است که آن‌ها را از فارسی متمایز می‌کند. علت این که بند اول را فارسی دانستیم، آنست که فعل «بگویم» و حرف اضافه «در» بلوچی نیستند یا مثلاً در بیت «از فتنه زمانه از شر هر شریر/ ما آتکگین تئی پنه‌گیر و تئی میار» (همان، ۱۴۸): از فتنه زمانه و از شر هر شریر، ما آمده‌ایم به پناه تو و پناهندگی تو؛ مصرع اول در سیاق زبان شعر روان‌د، بلوچی است اما با فارسی بودن حرف اضافه «از» و اشتراک بقیه واژه‌ها و همچنین، نوشته‌شدن «فتنه» به شیوه فارسی، درست‌تر آن است که کل مصرع را فارسی و بیت را ملمع بدانیم. گاه این بند (مصرع) بلوچی است؛ اما چنان به سیاق فارسی است که با اندک آشنایی با ادبیات کهن فارسی معنای آن آشکار است: «خازن الجنه لهم قال ادخلوا فی ای باب/ جوی آب و شیر و بینگ چارمی جوی شراب» (همان، ۴۴۳) تنها صورت بلوچی «بینگ»/bēnag/ انگبین، (عسل) است که آن را از فارسی جدا می‌کند.

گاه در یک بیت از شعر بلوچی روان‌د، فقط یک کلمه مشترک است که شیوه تلفظ بلوچی آن باعث می‌شود که بیت را فارسی ندانیم چنان که در این جا می‌گوید: «غافل در این دنیا مشو/ چو بی‌خودان مست و نشو» (همان، ۴۲۰) و «نشو»/neshaw/ همان صورت بلوچی «نشئه» است. گاه نیز حتی چنین کلمه‌ای نیست که این مرز باریک را بتوان ترسیم کرد: «من اول گویم ثنای ذوالجلال پاک ذات/ حی و قیوم و مقدس، مالک موت و حیات» (همان، ۴۳۷)

در مجموعه زبان شعر روان‌د برای استفاده از واژه‌های فارسی و عربی مرز مانع دقیقی وجود ندارد جز این که چنان واژه‌هایی در شعر و ادبیات فارسی نیامده باشند. یک نمونه دیگر: «حضرت دیوانه تخت تاج باغ و حور عین/ فی غدا فاغفر ذنوبی یا اله العالمین» (همان، ۳۳۶)؛ از دیگر نمونه‌های ملمع در شعر روان‌د این است که گاه یک بند، عربی است و بند بعد، بلوچی متأثر از فارسی:

«انت معبودی یا الهی (الهیا)/ برقراری به بادشاهی» (روان‌د، ۱۳۸۹: ۲۷۶)

گاه با تضمین یک بیت ملمع مشهور در میانه یک شعر بلند بلوچی، ملمع سه‌زبانه به وجود می‌آورد؛ مثلاً در بخش پنجم داستان «جنگ حضرت علی و هضام شاه» پس از ۱۸ بند بلوچی این بیت مشهور زیر را تضمین کرده است:

شاه مردان شیر یزدان قوت پروردگار لا فتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار

(همان، ۳۳۱)

گاهی نیز با تغییری اندک در یک بیت عربی این کار را می‌کند، چنان که در شعر «سفرنامه حج» با یک بیت سعدی (سعدی، ۱۳۸۵: ۹۴۱) چنین کرده است: «سبحان من یمُنُّ [و] يعطی و لا اله/آلا هو الذی خلق الیل و النهار» (همان، ۱۴۲).

استفادهٔ رواند از واژه‌ها و عبارت‌های عربی و فارسی در شعر بلوچی‌اش به مضمون شعر نیز بستگی دارد. در جایی که داستان یا روایتی دینی را به نظم می‌کشد یا پند و اندرز را نقل می‌کند که از روایت‌ها و احادیث گرفته شده است، واژه‌ها و جمله‌ها بیشتر رنگ و بوی فارسی و عربی پیدا می‌کنند. بسیاری از شعرهای روایی یا روایت‌های داستانی دیوان رواند، با تحمیدیه آغاز می‌شوند و این ربط مستقیم و منظمی به روایت دینی بودن آن یا حکایت محلی بودن آن ندارد؛ مثلاً شعر «دادشاه» که حکایتی تاریخی دربارهٔ یکی از افراد نامدار معاصر است با تحمیدیه آغاز نمی‌شود؛ اما شعر «میر نواب خان» که آن را هم در همین ردیف می‌توان دسته‌بندی کرد، با تحمیدیه‌ای طولانی آغاز می‌شود که ۱۳ بند است و بیشتر واژه‌های آن عربی دخیل در فارسی یا واژه‌های فارسی هستند و در واژه‌های مشترک بلوچی-فارسی نیز تأثیر تلفظ فارسی آن‌ها آشکار است: «نه سپهر ء هشت جنت، هفت ارض ء شش جهات/ چار رکن ء دین نماز ء روزه ء حج ء زکات» (همان، ۴۳۷) که علاوه بر واژگان آن‌ها از نظر تصویرسازی و ساختار سخن نیز یادآور بیتی مشهور از خاقانی است: هشت خلد و هفت چرخ و شش جهات پنج حس چار ارکان و سه ارواح و دو کون از یک خدا (خاقانی، ۱۳۷۵: ۹)

بنابراین هر چه واژه‌ها و سیاق جمله‌ها به فارسی نزدیک‌تر باشند، امکان ملمع شدن آن بخش بیشتر می‌شود.

۱۲-۲- تلمیحات باستانی

نکتهٔ دیگری که قابل توجه ویژه است، تلمیح‌ها و ارجاع‌های شعر رواند به اسطوره‌های ایران باستان است که نمود آن‌ها در دیوان شاعری بلوچی با دلبستگی‌های عادی دینی قابل توجه است و به نظر می‌رسد بیش از هر امر دیگری محصول انس وی با شعر و ادبیات کهن فارسی است. نمونه‌هایی از این تلمیحات:

کیانیان ایرانی: «شهداد چو ایرانی کیانیء» (همان، ۴۳۲)؛ «نقش ارژنگ»: «پر نگاران چو نقش ارژنگء» (همان، ۲۸۲)؛ فریدون: «فریدون حشمتء رستم کمالی» (همان، ۸۴) و «راست‌انت

حکمۀ چو فریدون» (همان، ۳۱۸)؛ کیقباد: «غلام رسول خان پردلین گون کیقبادی زیب ء فر» (همان، ۴۴۰)؛ جمشید: حاجی الحرمین نواب خان سرور جمشید رنگ» (همان، ۴۴۳)؛ افراسیاب: «غلام رسول خان حاجی الحرمین یلین افراسیاب» (همان، ۴۴۳)؛ رستم: «آتک من حصن الرامق» رستم رکابان کت کمین» (همان، ۳۳۶)؛ سکندر: «منگهانی میر، سکندر شوکتین، رستم جگر» (همان، ۴۴۰)؛ انوشیروان عادل: «عادلین نوشیروان مردورین اسکندر» (همان، ۴۴۲).

ناگفته نماند که همچنان که شعر بلوچی رواند از فارسی تأثیر پذیرفته است، تأثیر بلوچی نیز بر شعر فارسی وی دیده می‌شود. این امر به‌ویژه در زبان شعر او و واژگان مشترک بلوچی-فارسی آن قابل توجه است؛ به عنوان مثال در بیت زیر که حل معمایی است که در قالب مثنوی سروده شده و جواب آن «پشه‌بند» است، می‌گوید:

دل دنبۀ شب بود نام آن که آغاز این آمد انجام آن
(رواند پیشینی، ۱۳۸۴: ۱۹۲)

شاعر قلب عبارت «دنبۀ شب» را «پشه‌بند» دانسته است؛ در حالی که این امر منوط بر آن است که «شب» را به سیاق بلوچی، «شب» بخوانیم.

۳. نتیجه

رواند شاعری چندزبانه است. او در شعر بلوچی از زبان و ادبیات فارسی تأثیر پذیرفته است و گرچه غنای واژگان بلوچی غربی در دیوان وی چشمگیر است؛ اما دیوان بلوچی او محمل ورود حجم زیادی از واژه‌های فارسی به زبان ادبی بلوچی است. انس رواند با ادبیات فارسی و بیش از همه با آثار سعدی، باعث شده است که زبان شعرش از زبان سعدی نیز متأثر باشد و بسیاری از واژه‌ها و ترکیبات فارسی بدون هیچ محدودیتی به شعر بلوچی او وارد شوند. رواند چنان دلبسته واژه‌های فارسی است که گویی صورت بلوچی بسیاری از آن‌ها را غیرمنشیانه یا در سطحی نازل تر تلقی می‌کند. برخی از واژه‌هایی که از فارسی وارد بلوچی شده‌اند، در خود فارسی هم دخیل از عربی‌اند بسامد این مورد نیز در شعر رواند چشمگیر است. در چنین مواردی فارسی در ارتباط با بلوچی و عربی نقش واسطه‌ای نیز پیدا می‌کند، البته این به معنای آن نیست که بلوچی همه واژه‌های عربی دخیل را از فارسی گرفته باشد؛ اما این مسأله در مورد آثار افراد فارسی‌خوانده و به‌خصوص در گویش‌های غربی بلوچی شواهد زیادی دارد که آثار بلوچی رواند را می‌توان شاهی بر این ارتباط دانست. به‌کارگیری

یک نوع واژه فارسی مانند اسم، فعل یا حرف در دیوان بلوچی روانید، هر قدر هم که بسامد بالایی داشته باشد، به معنای آن نیست که رواند معادل یا اصل بلوچی آن را به کار نبرده باشد، او حتی گاه در فاصله چند سطر، مفهومی را با دو واژه بلوچی و فارسی بیان می‌کند. شعر بلوچی رواند علاوه بر اینکه محمل ورود بسیاری از واژه‌های فارسی به شعر و ادبیات بلوچی است، برای ورود تصاویر خیالی رایج در شعر فارسی و نیز تلمیحات اساطیری ادبیات فارسی به بلوچی نیز منبعی قابل توجه است. پژوهش‌هایی مانند این را می‌توان درباره شعر بسیاری از شاعران بلوچی پی‌جویی کرد و به چشم‌انداز روشن‌تری درباره چگونگی تأثیرات فارسی بر زبان و ادبیات بلوچی رسید و بررسی این مسأله در شعر گروهی اجتماعی که رواند به آن منسوب است؛ یعنی «ملایان شاعر» به روشن‌تر شدن راه‌های این نفوذ و تأثیرگذاری‌ها و تعاملات یاری خواهد کرد.

منابع

- پیشینی، مولوی عبدالله. (۱۹۹۱). *مگزرن شعر*، با شرح و پژوهش اشرف سربازی، کوپته: آکادمی بلوچی.
- جهان‌دیده، عبدالغفور. (۱۳۹۶). *فرهنگ بلوچی-فارسی*، تهران: معین.
- جهان‌تیغ، غلامحسین. (۱۳۸۴). *سعدی بلوچستان*، زاهدان: اداره کل فرهنگ و ارشاد سیستان و بلوچستان.
- جهانی، کارینا. (۱۴۰۱). *دستور معیار بلوچی نو*، ترجمه موسی محمودزهی، ایرانشهر: دانشگاه ولایت.
- حافظ، خواجه شمس‌الدین محمد. (۱۳۹۰). *دیوان حافظ*، به اهتمام محمد قزوینی و قاسم غنی، چاپ دهم، تهران: زوآر.
- خاقانی شروانی، افضل‌الدین بدیل. (۱۳۷۵). *دیوان خاقانی شروانی*، ویراسته میرجلال‌الدین کزازی، تهران: نشر مرکز.
- رادویانی، محمد بن عمر. (۱۳۸۰). *ترجمان البلاغه*، به تصحیح احمد آتش، ترجمه مقدمه و توضیحات، توفیق هـ. سبحانی و اسماعیل حاکمی، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- رسولی، حجت. (۱۳۹۴). *لمع در شعر فارسی*، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- رواند پیشینی، محمد عبدالله. (۱۳۸۴). *دیوان رواند*، با مقدمه، تصحیح و تعلیقات عبدالغفور

- جهاندیده، زاهدان: بام دنیا.
- روان‌بُد پیشنی، محمد عبدالله. (۱۳۹۶). *شرح منظومه مکران*، مقدمه، ترجمه و توضیحات عبدالغفور جهاندیده، چاپ دوم، تهران: شیخ شرفی.
 - روان‌بُد، عبدالله. (۱۳۸۹). *دیوان بلوچی مولانا عبدالله روان‌بُد*، به تصحیح عبدالرئوف ملازهی سربازی، ایرانشهر: انجمن ادبی ایران‌شناسی.
 - سعدی، مصلح‌الدین. (۱۳۸۵). *کلیات سعدی*، به تصحیح محمدعلی فروغی، تهران: هرمس.
 - سنایی، محدود بن آدم. (۱۳۸۵). *دیوان حکیم سنایی غزنوی*، با مقدمه بدیع‌الزمان فروزانفر، به اهتمام پرویز بابایی، چاپ دوم، تهران: انتشارات نگاه.
 - شمیسا، سیروس. (۱۴۰۲). *نگاهی تازه به بدیع*، ویراست سوم، چاپ هفتم، تهران: میترا.
 - صابر، غوث‌بخش. (۱۳۸۲). *تاریخ زبان و ادبیات بلوچی*، ترجمه غلام‌یحیی یعقوبی و مهدی ربانی، تهران: سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.
 - طاهری، محمدرضا. (۱۳۸۳). *دیدگاه‌های سیاسی قبایل بلوچستان پاکستان*، زاهدان: دانشگاه سیستان و بلوچستان.
 - غزالی، ابوحامد محمد بن محمد. (۱۳۹۹). *کیمیای سعادت*، به کوشش حسین خدیوچم، چاپ نوزدهم، تهران: علمی و فرهنگی.
 - غنیمی هلال، محمد. (۱۳۹۰). *ادبیات تطبیقی*، ترجمه سید مرتضی آیت‌الله‌زاده شیرازی، چاپ سوم، تهران: امیرکبیر.
 - محمدی افشار، هوشنگ و اربابی، هادی. (۱۴۰۰). «بازتاب حکمت عملی بوستان و گلستان سعدی در اشعار بلوچی مولوی عبدالله روان‌بُد»، *نشریه ادبیات تطبیقی*، سال سیزدهم، شماره بیست و پنجم، صص ۲۵۳-۲۸۴.
 - محمودزهی، موسی. (۱۴۰۰). *آشنایی با زبان و ادبیات بلوچی*، ایرانشهر: انتشارات دانشگاه ولایت.
 - منوچهری، ابوالنجم احمد بن قوص. (۱۳۸۷). *دیوان اشعار منوچهری دامغانی*، به کوشش برات زنجانی، تهران: دانشگاه تهران.
 - نامور مطلق، بهمن. (۱۴۰۱). *ادبیات تطبیقی*، تهران: لوگوس.
 - ندا، طه. (۱۳۹۳). *ادبیات تطبیقی*، ترجمه هادی نظری منظم، چاپ سوم، تهران: نشر نی.
 - نصرالله منشی، ابوالمعالی. (۱۳۹۶). *کلیله و دمنه*، به تصحیح مجتبی مینوی، چاپ چهل و

- پنجم، تهران: امیرکبیر.
- نظری منظم، هادی. (۱۳۸۹). «ادبیات تطبیقی: تعریف و زمینه‌های پژوهش»، نشریه ادبیات تطبیقی، سال اول، شماره دوم، صص ۲۲۱-۲۳۷.
- هاشمی، سیدظهورشاه. (۱۹۹۰). *بلوچی سیاهگه راست نبیگ*، چاپ سوم، کراچی: آکادمی سیدهاشمی.
- هاشمی، سیدظهورشاه. (۲۰۰۰). *سید گنج*، کراچی: آکادمی سیدهاشمی.

